

**ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СТУДЕНТА ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ (СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

У статті представлено результати дослідження, проведеного на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, що було спрямоване на визначення особливостей вияву уявлень студентів 2 – 5 курсів про свої потенційні можливості та умови, які можуть перешкоджати ефективному самовдосконаленню, а також успішній пізнавальній діяльності.

Ключові слова: *потенційні можливості, самовдосконалення, успішність.*

В статті представлені результати дослідження, проведеного на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, которое было направлено на определение особенностей проявления представлений студентов 2 – 5 курсов о своих потенциальных возможностях и условий, которые могут препятствовать эффективному самосовершенствованию, а также успешной познавательной деятельности.

Ключевые слова: *потенциальные возможности, самосовершенствование, успеваемость.*

The results of the research held on the basis of Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University intended to determine peculiarities of 2 – 5 year students' perceptions of their capabilities and conditions that can interfere with effective self-improvement and successful cognitive activity are given in the article.

Key words: *capabilities, self-improvement, progress in studies.*

Постановка проблеми. Американський соціолог Сеймур М. Липсет стверджує, що, чим вищий рівень освіти в країні, тим активніше розвивається економіка, тим нижчий рівень безробіття і довша тривалість життя. Він зауважує, що освіта є стержнем сучасної «економіки знань», оскільки лише освічене населення здатне ефективно розробляти, впроваджувати і використовувати новачії. Без освіти не забезпечується не лише інноваційна спрямованість економіки, яку здійснює мережа університетів, лабораторій, наукових центрів, а й сучасна інформаційна інфраструктура й соціальний нормативний порядок, що дозволяють адаптувати нові технології та ідеї до потреб виробництва [1].

Підвищення рівня освіти неможливе лише завдяки вдосконаленню державних чи регіональних програм. Важливою умовою є розкриття і розвиток потенційних можливостей особистості, на основі яких відбувається розвиток людини та ефективності її діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття «потенціал» увійшло до понятійного апарату багатьох наук і вживається вченими поряд з іншими такими, як «можливість», «здібність», «ресурс», «сутнісні сили» (О. Анісімов, А. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, В. Максимова, А. Реан, Д. Леонтьєв, Л. Коган, М. Ситникова та ін.). Поєднуючись із категоріями «можливість» і «дійсність» та поняттями руху, розвитку, становлення, актуалізації, поняття «потенціал» трансформувалося, збагатилося новим змістом і отримало сучасну інтерпретацію, пов'язану з характеристикою організації ефективної діяльності людини та її особистісними якостями.

Мета статті – вивчити на основі аналізу результатів анкетування студентів їхнє ставлення до розвитку потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження наукової теми «Професійно-педагогічна підготовка студентів педагогічного університету на основі ресурсного підходу» було проведено анонімне анкетування й тестування студентів 2, 3, 4 та 5 курсів різних факультетів, зокрема – факультетів початкового навчання, природничого, історичного, іноземної філології та фізико-математичного. У дослідженні взяли участь 514 осіб. Питання анкети спрямовували думки студентів на осмислення своїх потенційних можливостей. На кожне з них пропонувалися варіанти відповідей, із яких студенти обирали необхідну для себе або надавали свій варіант відповіді. За допомогою тестування було визначено: рівні тривожності (за методикою Спілберга); потребу в досягненні успіхів (методика А. Мехрабіана); рівні суб'єктивного контролю (за Дж. Роттером). На основі аналізу результатів тестування було виявлено зв'язок між названими психічними показниками та особливостями потенційних можливостей студентів.

Аналіз відповідей студентів на питання анкети дозволив виявити, чи знають або, чи замислюються студенти про свої потенційні можливості. На всіх факультетах, які були задіяні у дослідженні, спостерігалася така тенденція – збільшення кількості відповідей від молодших до старших курсів, спрямованих на пізнання студентами своїх можливостей, а також певних уявлень про них (думаю про це завжди – 20%; намагаюся щось зробити, щоб про них знати – 25%; маю уявлення – 40%; вважаю, що такі можливості розкриваються максимально після закінчення навчання – 7%; ніколи не замислювався над цим – 8%).

У відповідях студентів на питання про потребу розвитку своїх потенційних можливостей на всіх досліджуваних факультетах простежувалася ідентична ситуація: від 2 до 5 курсів студенти відпові-

дали, що «іноді відчувають» – 22%; «часто відчувають» – 34% та «завжди відчувають і намагаються дещо змінити» – 43%. На нашу думку, цей перехід природно зумовлений таким фактором: під час професійного становлення, особистісного розвитку людині необхідно орієнтуватися у своїх можливостях для того, щоб оцінювати свої сильні та слабкі аспекти, що, у свою чергу, дає змогу спрямовувати дії на вдосконалення необхідних якостей або дій. Окрім того, існує тенденція у збільшенні кількості відповідей до 5 курсу, які мають вияв у співвідношенні 50/50 (часто/іноді; завжди/іноді). Уважаємо, що збільшення на випускних курсах відповідей «іноді» може бути пов'язано з особливостями пізнавальної діяльності студентів старших курсів. Зокрема, вони є адаптованими до умов навчальної діяльності, вимог різних викладачів, завдяки чому формується індивідуальний, звичний для них стиль діяльності. Під його впливом, коли результат частіше позитивний, немає необхідності думати про свої можливості. Головне – чітко і вчасно виконувати вимоги, які ставлять викладачі. Про цю особливість свідчать також результати тестування, за допомогою якого було визначено рівень суб'єктивного контролю студентів. На всіх факультетах і курсах ситуація однакова – 98,5% студентів демонструють середній рівень контролю, тобто небажання повною мірою брати на себе відповідальність, хоча професія вчителя вимагає найвищого рівня розвитку цієї особливості. Такий рівень вияву контролю на молодших курсах можна пояснити більшою залежністю студентів від викладачів: вони чекають від них допомоги, поради. А на старших курсах має місце зниження позитивної мотивації щодо педагогічних професій, спрямованість на інші. Філологи, переважно, бажають працювати перекладачами у фірмах, а краще – десь за кордоном або працівниками туристичних агенцій. Фізики, математики – програмістами на підприємствах або в банках. Ця ситуація демонструє необхідність урахування намірів студентів, змін у використанні викладачами різних форм роботи зі студентами, змін у змісті програм навчання, посилення індивідуального впливу на особистість.

Цікавими для організації дослідження є відповіді студентів щодо питань шляхів реалізації потреб у розвитку власних потенційних можливостей. На всіх досліджуваних факультетах і курсах переважають відповіді, які пов'язані з пошуками різних джерел інформації: інтернет, журнали, певні гуртки, секції, які допомагають студенту самовдосконалюватися. У психолого-педагогічній літературі самовдосконалення розглядають як творче ставлення індивіда до само-

го себе, створення ним самого себе в процесі активного впливу на зовнішній і внутрішній світ з метою його перетворення. Проблему професійного самовдосконалення особистості досліджували такі науковці, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Андреева, А. Мудрик та ін. На основі аналізу наукових робіт С. Лобанова, О. Латишева, В. Слепова, Я. Мусіна, В. Мечнікова Н. Ковальчуком було визначено рівні самовдосконалення особистості студентів:

– високий рівень самовдосконалення особистості характеризує студентів з позитивною орієнтацією на самовдосконалення особистості, високою життєтворчою активністю, глибоким усвідомленням процесу самовдосконалення для особистісного становлення майбутнього педагога, для його професійного, інтелектуального, соціального, культурного росту в сучасному навчально-виховному процесі;

– середній рівень самовдосконалення особистості характеризується тим, що студенти, які знаходяться на цьому рівні, частково зацікавлені в самовдосконаленні своєї особистості й не до кінця усвідомили значення процесу самовдосконалення у становленні педагога, його ролі в сучасній навчально-виховній діяльності;

– низький рівень самовдосконалення особистості виявляється у студентів із негативним ставленням до будь-яких особистісних змін та процесу самовдосконалення. У цих студентів немає прагнення до самостійного вирішення проблеми, постійної напруженої діяльності, пошуку ефективних способів навчальної та виховної діяльності.

Отже, професійне самовдосконалення майбутніх педагогів може виявлятися на різних рівнях: високому, середньому та низькому. Систематичне визначення рівня самовдосконалення у студентів може сприяти, за умов цілеспрямованого педагогічного впливу, активізації їхнього професійного самовдосконалення, а також допоможе забезпечувати педагогічне керівництво процесом особистісного розвитку [3]. У процесі дослідження було виявлено й таку особливість: у п'ятикурсників всіх досліджуваних нами факультетів найбільший відсоток відповідей (до 40%), пов'язаних із плануванням роботи, спрямованої на особистий розвиток, найменший (до 15%) – у студентів других курсів. Тобто, якщо студенти молодших курсів у своєму розвитку намагаються шукати допомогу ззовні, то старші – зазвичай сподіваються на себе, на свій досвід та можливості. Проте старшокурсники частіше, ніж студенти молодших курсів, беруть участь у роботі гуртків, секцій, товариств. Уважаємо, що така ситуація пов'язана з обізнаністю старшокурсників із організацією нав-

чального процесу. Індивідуальний стиль навчальної діяльності дає змогу планувати свої дії і тим самим забезпечує збільшення вільного часу, який може використовуватися або на додаткові заняття, або на відпочинок, трудову діяльність, спілкування та ін.

На всіх факультетах має місце тенденція зменшення від молодших до старших курсів кількості звернень студентів за допомогою до викладачів. На цю ситуацію впливає те, що старшокурсники чітко уявляють вимоги, стиль діяльності кожного з викладачів, які ведуть у них заняття. У цих умовах студенти враховують такі особливості й пристосовуються до них. Як свідчить аналіз відповідей студентів, зменшення кількості звернень пояснюється також негативним ставленням студентів до окремих викладачів, тому існує вияв небажання отримувати від них будь-яку допомогу. Згідно з результатами анкетування, за допомогою в розвитку власних потенційних можливостей студенти всіх факультетів і всіх досліджуваних курсів, у першу чергу, звертаються до батьків – до 60%, чия допомога, на їхню думку, є найбільш результативною. Тільки на окремих факультетах (фізико-математичний, природничий) студенти зазначили, що звертаються за допомогою до викладачів (до 30%), але поставили це на друге місце. Уточнення відповідей дозволило виявити фактори, які цьому сприяли. Допомога викладачів була необхідною під час практичних занять (використання апаратури, спеціального обладнання, реактивів), що забезпечує професійне зростання майбутніх спеціалістів.

Однією з причин небажання студентів звертатися за допомогою до викладачів, можливо, було використання ними авторитарного стилю спілкування або різних його виявів, які досліджував В. Кан-Калик, виокремивши стилі педагогічного спілкування: спілкування на засадах професійних настанов педагога; спілкування на основі дружньої прихильності; спілкування-дистанція; спілкування-залякування; спілкування-загравання. М. Тален визначив типи професійних позицій педагога: «Сократ» – педагог із репутацією шанувальника дискусій і суперечок; «керівник групової дискусії»; «майстер» – педагог є взірцем для наслідування; «генерал» – вимогливий, чітко слідкує за слухняністю, тому що вважає себе завжди правим; «менеджер» – стиль, у якому педагог заохочує ініціативу та самостійність учнів у вирішенні навчальних завдань; «тренер» – атмосфера спілкування пронизана духом корпоративності, педагог є натхненником групових зусиль; «гід» – педагог є образом ходячої енциклопедії, але часто відверто нудний [4]. Аналіз відповідей свідчить, що студенти схвально ставляться до демократичного стилю

спілкування, до позицій педагога як організатора групових дискусій, візрця для наслідування, а також стилю, який заохочує ініціативу та самостійність учнів.

Негативні стилі спілкування сприяють вияву офіційності стосунків, завдяки яким збільшується відстань у взаємодії між студентами та викладачами. Цей висновок підтверджують і відповіді студентів на питання: «Хто або що заважає навчатися на «відмінно»?». 34% студентів зазначили, що їм заважають викладачі, які не прислуховуються до студентської думки, хочуть, щоб студенти повторювали тільки їхні думки, ображають, а також обмежують студентів у виявленні самостійності. Проте слід зауважити, що така ситуація існує не на всіх факультетах. Так, на спеціальностях, пов'язаних з точними науками, студенти, аналізуючи причини особистих проблем, указують на: низький рівень самоорганізації, невміння планувати розпорядок дня – до 50% відповідей. Тобто, певною мірою відповіді студентів дають загальну оцінку роботи викладачів факультетів, здійснюють діагностування якості організації навчально-виховного процесу. Аналіз результатів анкетування щодо якості особистої навчально-пізнавальної діяльності свідчить про збільшення від молодших до старших курсів кількості відповідей, пов'язаних із наявністю внутрішніх конфліктів студентів (до 30%), із самовизначенням. Ця ситуація пояснюється тим, що випускники замислюються про майбутнє самостійне життя, зокрема про те, чи зможе професія забезпечити стабільність та впевненість для самого студента і його сім'ї. На жаль, самі реалії життя спонукають до таких думок і суперечностей. Випускникові (особливо це стосується чоловіків) може подобатися педагогічна діяльність, він успішний у навчально-виховному процесі, але розуміє, що на сьогодні професія вчителя матеріально не забезпечує його навіть мінімальні потреби і він має шукати компенсації в інших професіях. Один із випускників висловив таку думку: «У педагогічному університеті я навчався і закінчив на «добре» і «відмінно». Але на заробітну платню вчителя із сім'єю не проживеш. Я закінчив 3-місячні курси плиточника, і в матеріальному плані відчуваю себе набагато впевненіше. Якби я краще орієнтувався у життєвих ситуаціях, то зробив би такий крок набагато раніше». Студенти молодших курсів уважають, що добре навчатися їм заважає: низький рівень самоорганізації (до 20%); невміння планувати розпорядок дня (до 25%); ніщо і ніщо не заважає (до 22%).

Важливим для дослідження теми було виявлення прагнень студентів щодо розкриття своєї особистості у процесі навчання у ВНЗ.

До 30% студентів на всіх факультетах указали на розвиток у себе вмінь, навичок самоорганізації та самоконтролю. До 20% студентів хотіли б розвивати в собі здібності до творчих видів діяльності (танці, спів, музика, малювання, акторські вміння), 3% – комунікативні навички, організаторські вміння, знання мов, інтелектуальні вміння. І тільки 17% прагнуть спрямовувати свою діяльність на розвиток професійних знань і вмінь. Уважаємо, що такий низький відсоток студентів пов'язаний із рівнем соціальної привабливості професії вчителя, тобто більшість студентів навчаються не для того, щоб набутися високопрофесійні вміння, а заради диплома. Цей факт підтверджується проведеним тестуванням, зокрема, визначенням у студентів потреби в досягненні успіху (А. Мехрабіан). Виявилося, що у 100% студентів, незалежно від факультету, має місце потреба уникання неприємностей. Іншими словами, студент навчається не для досягнення найвищого рівня майстерності у своїй педагогічній справі, а спрямовує свою діяльність або на окремі вміння, які необхідні в іншій діяльності, або заради диплома. На жаль, до 30% студентів відповіли, що нічого не хотіли б розвинути в собі. Саме такі студенти вимагають індивідуальної діагностики інтересів і потреб, тому що потреби й інтереси розглядають як джерело активності особистості, як рушійні сили розвитку людини, що підкреслює необхідність виявлення потенційних можливостей та їх урахування в процесі взаємодії зі студентами.

Особисті думки, пропозиції студентів щодо вдосконалення організації навчально-виховного процесу у ВНЗ розподілилися так: майже 50% студентів указали на необхідність більшої вимогливості з боку викладачів та більшої поваги до студентів. До 45% студентів, як молодших, так і старших курсів, зазначили про необхідність збільшення практичних занять, годин на педагогічну практику, залишивши лише ті предмети, які необхідні для майбутньої професії. 5% складають студенти, які вказали на необхідність зміцнення студентських колективів, розширення інформаційних джерел (більшої кількості періодичних видань, зустрічей з різними викладачами, вечорами, створення умов для використання інтернету в університеті).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, студенти замислюються про своє «Я» і намагаються розібратися в собі, спрямовувати свою діяльність на самовдосконалення, вивчення своїх потенційних можливостей. Але вони не завжди володіють теорією і практикою самовдосконалення. Одержанню більш високих результатів саморозвитку мають сприяти і зовнішні умови: мікроклімат у

групі, організація навчально-виховного процесу на факультеті, в університеті, соціальні проблеми життєдіяльності тощо. Саме ресурсний підхід до вирішення цих питань передбачає врахування як внутрішніх, так і зовнішніх особливостей розвитку особистості, потребує більш глибокого його вивчення і впровадження в практику. Тому ця особливість ресурсного підходу передбачає постійне діагностування не тільки властивостей особистості, а й соціальних умов життєдіяльності, які повністю чи частково впливають і на особистість, і на її діяльність, що дає змогу оперативно реагувати на постійні зміни у середовищі, не наносячи шкоди людині та її діяльності.

Важливим напрямом подальшого дослідження може бути забезпечення умов для подолання конфліктів, суперечностей як у самої людини, так і в колективі, морального клімату, що сприяє заохоченню працівників до професійного вдосконалення і, як наслідок, – підвищення ефективності професійної діяльності.

Література

1. Кленко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті. – Полтава: ПОІППО, 2006. – С. 43 – 44.
2. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка. – К.: Либідь, 1982. – 215 с.
3. Ковальчук Н.П. Рівні професійного самовдосконалення особистості студентської молоді педагогічного коледжу. – www.rusnauka.com/PNR_2006/Pedagogica/6_kovalchuk.
4. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – С. 319 – 321.